

Vaihtoehtoinen kirjallisuushistoria

FT Markku Eskelinen

WSOY:n Kirjallisuussäätiön klassikkoluentosarja

SKS:n juhlasali 9.11.2017

Johdanto

Saatuani kutsun luennoimaan maallikkoyleisölle vaihtoehtoisesta kirjallisuushistoriasta pysähdyin olosuhteiden pakosta miettimään vaihtoehtoisuuden jyrkästi ja nopeasti muuttunutta merkitystä, jonka saanee tilastollisesti merkittävällä tavalla näkyviin muutamalla googlehaualla. Vaihdettuaan viimeistään 2010-luvulla sosiaalista ja poliittista etumerkkiään vaihtoehtoisuus assosioituu yhä enemmän valeutisiin, totuuden jälkeiseen aikaan, massatrollaukseen, nationalistisiin houreisiin, ihmisoikeuksien polkemiseen ja äärioikeistolaiseen rasismiin, jotka hieman karrikoiden tuovat mieleen monet niistä aineksista ja menetelmistä, joista myös perinteinen suomalainen kirjallisuushistoriankirjoitus koostuu.

Vaihtoehtoisuuden sanakirjavastakohta on vaihtoehdottomuus, jonka yksi ja hyvin sitkeä ilmenemismuoto kirjallisuushistoriassa on pinnistely teleologisuus. Kai Laitisen *Suomen kirjallisuuden historiassa* (viimeinen tarkistettu painos vuonna 1997) se näkyy modernismin tai tarkemmin sanottuna Laitisen sukupolven väärin ymmärtämän ja pelkistetyksi tyyliksi typistämän ”bonsaimodernismin” asettamisena kirjallisen evoluutioketjun huipulle vaikka kirjallisuus oli jo moniaalla ja myös Suomessa edennyt modernismin tuolle tai tälle puolen Laitisen vielä täydentäessä alun perin vuonna 1981 ilmestynyttä teostaan. Yrjö Varpion päätoimittamassa kolmiosaisessa *Suomen kirjallisuushistoriassa* (1999) pakotettu päämäärähakuisuus näkyy puolestaan suomalaisen ja eurooppalaisen kirjallisuuden välisten yhteyksien ja niiden vaikutuksen määrällisenä ja laadullisena liioitteluna, jonka henkimä jalovillieurooppalaisuus sopi hyvin Suomen EU-jäsenyyden jälkihehkuun (”modernisteja emme olleet, postmodernisteja meistä ei tule, olkaamme siis mallioppilaita”). Sattumoisin Varpion vastikään julkaistusta muistelmateoksesta käy ilmi tekijänsä jälkiviisuus muun muassa *Suomen kirjallisuushistorian* toimitustyön ja erityisesti teoksen sekalaisen kirjoittajajoukon suhteen; kirjoittajajoukon, joka koostui kotimaisen kirjallisuuden eikä yleisen kirjallisuustieteen tutkijoista eli kansankielellä sanottuna amatööreistä eikä ammattilaisista.

Jo näiden kahden totuutta edeltävän ajan kirjallisuushistorian painotuksia muuttamalla saadaan esiin kaksi helposti toisiinsa yhdistettävää lähtökohtaa vaihtoehtoiselle historialle. Sen kirjoittajan pitää olla yleisen kirjallisuustieteen edustaja, jonka lähtökohta on vertaileva ja kansainvälinen eikä kansallinen ja apologeettinen kuten kotimaisen kirjallisuuden tutkijoilla ja jolla on myös parempi ja ajantasaisempi tietämys kirjallisuusteoriasta. Toiseksi historian on edettävä modernismia pidemmälle (koska kirjallisuuskin on niin tehnyt) ja suomalaisen ja kansainvälisen kirjallisuuden vertailussa on käytettävä samanlaisia käsitteitä, kriteereitä ja määritelmiä. Palaan näihin perusasioihin luentoni jälkipuoliskolla, mutta sitä ennen syvennymme hetkeksi siihen miten vaihtoehtoisia kirjallisuushistorioita voidaan rakentaa muun muassa rajauksia, mallinnuksia ja tarkastelun kohdetta muuntelemalla.

Rajaus: kieli vs. valtio

Rajauksia muuttamalla on mahdollista saada esiin aikaisemmissa kirjallisuushistorioissa piiloon jäänyttä tai jätettyä aineistoa. ”Oman” historiani (*Raukoilla rajoilla*, 2016) kirjoitin suomenkielisen proosan enkä suinkaan suomalaisen kirjallisuuden vaiheista. Syynä ei ollut vain yhden kirjoittajan historian työmäärän asettamisesta mielekkäisiin rajoihin eikä sekään, että tunnen proosaa ja sen keino- ja kompositiovalikoimaa huomattavasti paremmin kuin runoutta vaan ennen kaikkea halu erottaa toisistaan suomalaisuus ja suomenkielisyys ja varsinkin niiden nationalistinen samaistaminen toisiinsa puhumattakaan tästä näkökulmasta seuraavista ennennäkemättömistä eduista. Kielen on usein (ja ehkä liiankin usein) sanottu olevan kirjailijan tärkein työväline, missä on toki oma mielensä varsinkin, jos jokaisen kielen ymmärtää omaksi ilmaisulliseksi järjestelmäkseen, jonka ilmaisut vain vaillinaisesti kääntyvät muille kielille. Jo näistä syistä kielen ottaminen kirjallisuushistorian lähtökohdaksi ja sen rajauksen perusteeksi tuntuu vähintään yhtä perustellulta kuin suomalaisuuden kaltainen kuvitteellinen yhteisö ja ensimmäistä vuosisataansa pian juhliava valtiomuodostelma. Suomenkielisyys vapauttaa tarkastelemaan suomenkielistä kirjallisuutta olipa se julkaistu missä tahansa, esimerkiksi Ruotsissa, Yhdysvalloissa, Venäjällä tai Neuvostoliitossa. Tätä siirtolais- tai maahanmuuttajakirjallisuutta ei ole aikaisempiin suomalaisiin kirjallisuushistorioihin juuri sisällytetty, joten siltäkin osalta *Raukoilla rajoilla* edustaa vaihtoehtoista kirjallisuushistoriaa.

Edelleen, suomenkielisyysnohjautumalla meidän ei tarvitse pohdiskella kuuluuko Ruotsin vallan aikana eli ennen vuotta 1808 julkaistu suomenkielinen kirjallisuus myös ruotsalaiseen kirjallisuuteen tai onko autonomian ajan kirjallisuus pohjimmiltaan vain osa Venäjän silloisen imperiumin vähemmistökielten historiaa. Vielä hankalammaksi rajanveto kävisi 1800-luvun

ruotsinkielisessä kirjallisuudessa esimerkiksi ruotsalaisen kustantajan Tukholmassa vuonna 1840 julkaiseman J.V. Snellmanin romaanin *Det går an. En tafla ur lifvet. Fortsättning* kohdalla, joka kaiken lisäksi on tekijänsä omavaltainen jatko-osa ruotsalaisen C.L. Almqvistin oman aikansa kohuromaanille *Det går an*.

2010-luvun näkökulmasta katsottuna kielirajaus vapauttaa käyttämästä aikaa ja energiaa suomalaisen kirjallisuuden ja suomalaisuuden määrittelyyn ja koostamiseen. Ken sellaiseen haluaa ryhtyä, joutuu rakentamaan haluamansa ja jo valmiiksi kiistanalaisen ”suomalaisuuden” ja ”suomalaisen kirjallisuuden” useasta eri kielestä ja kulttuurista. Kun suomenkielinen kirjallisuus irrotetaan suomalaisesta kirjallisuudesta (ja suomalaisuudestakin) omaksi huokoiseksi kokonaisuudekseen käynee nopeasti selväksi, että edellistä ei voi yhtä helposti kuin aiemmin tulkita kertomukseksi jälkimmäisestä. Todennäköisesti myös umpimielisimmän nationalismin kuristusote kirjallisuudesta kirpoaa, koska suomenkielinen kirjallisuus ei edellytä kirjoittajaltaan muuta kuin kyseisen kielen osaamista, eikä esimerkiksi valkopestyä ja rodullistamatonta etnisyyttä tai vain yhden kuvitteellisen yhteisön yleisiksi ja yhtäläisiksi oletettuihin arvoihin sitoutumista. Tämä on tietysti hyvin vanha ja turvallinen vaihtoehto, onhan kirjallisuus ja varsinkin proosakirjallisuus luonteeltaan transnationalistista ja niin kieli-, kulttuuri- kuin valtiorajatkin notkeasti ylittävää.

Mallinnus: isot vs. pienet kielialueet ja pitkät vs. lyhyet kirjallisuushistoriat

1900-luvun eurooppalaista, länsimaista ja kenties globaaliakin kirjallisuushistoriaa ja sen jaksottamista luonnehtii modernismin, avantgarden ja postmodernismin kolminaisuus. Tämä malli sopii hyvin suurten kielialueiden pitkäkestoisen historiaan, mutta pienillä kielialueilla malli on vaarassa muuttua sumuverhoksi ja kansallisen alemmuudentunnon näyttämöksi, jossa kyseenalaisin keinoin pyritään esittämään, että ”kyllä meilläkin täällä marginaalissa tai reuna-alueella” toteutui sama jatkumo ja vielä mahdollisimman pienellä ajallisella viiveellä kirjallisuuden keskusvaltoihin nähden.

Sinänsä luulisi olevan liki itsestään selvää, että pienten maiden tai kielialueiden kirjallisuushistoriaa ei voi rakentaa eikä mallintaa kirjallisten keskusvaltojen perusteella, koska sellaiset tekijät kuin väestömäärä, lukutaidon aste, kirjallisen kentän sisäinen dynamiikka, kirjallisuuden määrällinen ja laadullinen diversiteetti, kirjallisten suuntausten synty-, tunnistamis-, juurtumis- ja kiertonopeus, kirjallisuushistorian kesto, suuntauksia kannattelevan kriittisen massan ja ostovoiman määrä (ja näiden puuttuessa uusien suuntausten suurempi katkeavuus ja perinteiden epäjatkuvuus), kirjajamarkinoiden koko (laajuus ja syvyys), sananvapauden ja ihmisoikeuksien juridinen ja

tosiasiallinen toteutuminen, ja fiktion laajentuneet epäviralliset tehtävät (Suomessa historiallisella romaanilla on tunnetusti ollut traumaattinen suhde virallisen historiankirjoitukseen - esimerkkeinä Väinö Linna ja Sofi Oksanen) luovat melko jyrkkiä eroja kielien, kielialueiden, kulttuurien ja valtiomuodostelmien välille. Näiden erojen vaikutus ei kohdistu vain kaunokirjallisiin muotoihin, tyyliin, rakenteisiin, suuntauksiin ja poetiikkoihin vaan yhtä lailla siihen mitä julkisessa keskustelussa voidaan käsitellä avoimesti ja mitä ei lainkaan tai vain verhotusti: pahimmillaan kirjallisuus joutuu hoitamaan tehtäviä, jotka avoimissa ja demokraattisissa yhteiskunnissa kuuluisivat tutkivalle journalismille ja kriittiselle historian tutkimukselle.

Suomalaisen ja suomenkielisen kirjallisuuden (niin runouden kuin proosan) historiassa em. kolminaisuus ei toteudu, koska avantgardea ei esiinny (kynnyksen ylittymiseen eivät riitä sen enempää Gunnar Björlingin omakustanteet kuin Väinö Kirstinän 1960-luvun essee), joten suomenkielisen ja suomalaisen kirjallisuuden dynamiikasta puuttuu juuri se osatekijä, joka kiinnostavalla tavalla monimutkaistaisi ja kyseenalaistaisi modernismin ja postmodernismin välisiä rajanvetoja.

Tästä huolimatta sekä modernismia että postmodernismia voi ja pitää tunnistaa saman käsitteistön avulla eri kielialueilla. Toisin sanoen suomalaisen modernismin kriteerit eivät voi olla toisenlaisia kuin eurooppalaisen modernismin, sillä muussa tapauksessa suomalaisessa modernismissa on kyse aivan eri ilmiöistä kuin eurooppalaisessa modernismissa hieman samoin kuin on laita eteläamerikkalaisen 1800-luvun lopun ”modernismin”. (On aivan totta, että sodan jälkeen suomalainen kirjallisuus ”modernisoitui”, mutta on syytä pitää mielessä, että modernisoituminen ja moderni eivät ole modernismin synonyymeja). Tässä kriittisessä kohdassa suomalainen kirjallisuushistoriassa on johdonmukaisesti valittu kansallinen suuruudenhulluus relevanttien vertailujen tekemisen sijasta. Seurauksena on suuri, kertautuva ja yhä vaikuttava sekaannus toisen maailmansodan jälkeisen kirjallisuuden hahmottamisessa: modernismiakin on, mutta ei välttämättä siellä mistä sitä on vesitetyillä ja kotikutoisilla kriteereillä eniten etsitty ja löydetty. Syy väärennöksen on vähintään kahdenlainen: modernismille oli hävityn sodan tai torjuntavoiton jälkeen viimein kysyntää (muun muassa siksi, että tarvittiin kätevä iskusana, jonka avulla sodanjälkeinen kirjailijasukupolvi saattoi irtautua ensimmäisen tasavallan aikaisen kirjallisuuden estetiikasta, pateettisuudesta, tyylillisistä fiksaatioista ja poliittisesta orientaatiosta) ja modernismia määrittelemällä saattoi kätevästi parantaa omia asemiaan ja nostaa omia suojaattejaan, olivatpa he modernisteja tai eivät. Kansainväliset minimikriteerit täyttäviä modernisteja oli vähän, joten heidän oli helppo sivuuttaa, ja samoin kävi niille muutamalle tutkijalle, jotka eurooppalaista ja amerikkalaista modernismia (ja varsinkin proosamodernismia) jossain määrin tunsivat.

Ei tietenkään ole itsestään selvää miten modernismi määritellään ja vuosikymmenten saatossa modernismista on jo kauan sitten ehtinyt muodostua kiistanalainen käsite (contested concept). Kiihkoton tai älyllisesti laiska pluralismi on käytännöllisyydessään ratkeamattomien määritelmäkiistojen tavallisin seuraus, mutta sekään ei vielä tarkoita sitä, että modernismin (tai realismin tai symbolismin tai postmodernismin) voisi määritellä aivan miten idiosynkraattisesti tahansa eli siten kuin esimerkiksi Tuomas Anhava teki. Modernismi ei ole sisällöltään ”katsomuksetonta”, sen monilla muodoilla ja muodollisilla uutuuksilla ei ole mitään tekemistä Anhavan naiivisti kuvaileman ”avoimen muodon” kanssa eikä modernismi edellytä kirjailijalta ”aiheen omakohtaista tuntemista” puhumattakaan siitä, että modernismin paradigmaattinen mallikappale James Joycen *Ulysses* (1922) olisi, Anhavan sanoin, ”romaanitaiteellisessa mielessä vain suunnaton, epämääräinen möhkäle” ja ”kokonaisuutena (...) vailla taiteellista merkittävyyttä”.

Suomalaisen ja suomenkielisen kirjallisuushistorian kannalta Anhavan elämäntyö modernismiväärennöksineen on kuin suunnattoman harhainen ja valitettavan vaikutusvaltainen möhkäle, joka olisi pitänyt jo ajat sitten raivata pois asiantuntevan modernismitietämyksen tieltä. Bonsaimodernistisella väärennöksellä on kuitenkin ollut vuosikymmenien vierissä niin monta edunsaajaa, tukijaa ja tutkijaa ansiottomine arvonnousuineen ja liki yhtä monta väärin perustein katveeseen painettua kirjailijaa, että on turha kuvitella kotimaisen kirjallisuuden tutkijayhteisön vieläkään kykenevän luopumaan kestäättömistä kotikutoisuuksistaan ja ylitulkinnoistaan, johon niin monet oppituolinhaltijat, palkinnonsaajat ja opinnäyteprekariaatin edustajat ovat itsensä, rahoituksensa ja jälkimaineensa ripustaneet. Nämäkin tekijät kalpenevat kuitenkin vaikutukseltaan koulujen kirjallisuudenopetuksen ja muidenkin oppilaitosten vuosikymmenien ajan harrastaman pelkistetyksi tyyliksi kavennetun ”modernismin” massatrollauksen aiheuttamille sivistyksellisille haitoille.

Ei ole järin yllättävää, että samainen maantapa on jatkunut myös suuren modernismikuplan pystyttämisen jälkeen uudempien kirjallisten suuntausten haltuunottoyrityksissä. Esimerkiksi Maria-Liisa Nevalan, Pertti Karkaman ja kumppanien postmodernismimääritelmät ”yksiselitteisen kokonaistulkinnan väistämisineen”, ”erillistodellisuuksineen” ja ”perinteisen teeman puuttumisineen” eivät ole omassa asiayhteydessään yhtään vähemmän vääriä, koomisia ja vailla yhteyksiä amerikkalaiseen ja eurooppalaiseen postmodernismitutkimukseen kuin Anhavan vuosikymmenten takaiset lapsellisuudet. Vaihtoehtoisille keskipitkän keston Suomi 100 - kirjallisuushistorioille olisi siis sekä tarvetta että kysyntää, jos pyrkimyksenä viimeinkin olisi soveltaa samoja käsitteistöjä läntisessä (eli käytännössä amerikkalais-eurooppalaisessa) ja

suomalaisessa kirjallisuudessa 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla esiintyviin kirjallisiin suuntauksiin ja poetiikkoihin. Kuten sanottua, tällaisessa tehtävässä vaaditun ammattitaidon ja ammattietiikan vuoksi kirjallisuushistoriaa kirjoittavilla tutkijoilla pitäisi olla sellaiset teoreettiset ja metodiset valmiudet, jotka kuuluvat yleisen kirjallisuustieteen oppialaan.

Pluralismin hengessä *Raukoilla rajoilla* sisältää kaavion kahdeksanlaisesta realismista, mutta jätin kirjasta pois hieman samankaltaisella logiikalla laaditut kaaviot 16 modernismista, 32 postmodernismista ja 2000-luvun proosan 128 kokeellisesta suuntauksesta. Vaihtoehtojen määrä ei toki kasva noin näppärän eksponentiaalisesti, mutta tuollaiset heuristiset mallit havainnollistavat kiisteltyjen käsitteiden, keinovarantojen ja suuntausten ympärille kietoutuvien akateemisten pyrintöjen moninaisuutta. Huonoin mahdollinen tulos ratkeamattomista kiistoista on käsitteiden selitysvoin ja erottelukyvyn haalistuminen ja häviäminen kohti perioditermin vaivaista statusta. Sinänsä perioditermit ovat hyväksyttäviä ja välttämättömiäkin, mutta niiden lisäksi tarvitaan selitysvomaisempien ja erottelukykyisempien käsitteiden käyttöä, josta tietysti seuraa, että em. määrittelysykli kaikkine kiistoineen pyörähtää käyntiin aikaisempaa matalammalla, mutta suurempaa käsitteellistä tarkkuutta vaativalla tasolla. Tätä kehitystä seuraamalla voitaisiin vaikka saman tien alkaa kirjoittaa vaihtoehtoisia kirjallisuushistorioita, jotka seurailisivat tajunnanvirran, epäluotettavan kertojan tai näkökulmatekniikan esiintymistä, kehittymistä ja automatisoitumista suomenkielisessä proosassa. Tällainen keino tai kaksi kerrallaan -lähestymistapa purkaisi bonsaimodernismin luomaa historiallista perspektiiviharhaa nopeammin kuin esimerkiksi sellainen vallitsevaan pluralismiin tukeutuva ”neliraitainen” modernismihistoria, jossa suomenkielinen modernismi ja modernismioletettu kirjallisuus käytäisiin järjestelmällisesti läpi neljän keskenään kilpailevan ja osin ristiriitaisen modernismimäärittelyn tai -käsityksen avulla.

Suomalaisen lukemisen lyhyt historia: lukutaidon määrä ja laatu

Kirjallisuuden pienten reuna-alueiden kirjallisuushistorian mallintamisessa isompien kirjallisuusmahtien historian perusteella on järkeä jo siksi, että kovin harva kirjallinen suuntaus on saanut alkunsa pienellä kielialueella. Vähemmälle huomiolle on kirjallisuuden tarjonnan laajuutta, syvyyttä ja ajantasaisuutta vertaillen jäänyt lukutaitojen ja lukemisorientaatioiden huomattavat erot kulttuurien ja kirjallisuuksien välillä eli lyhyesti sanottuna kirjallisuuden kysyntä.

Pitkinä ja pimeinä luterilaisina vuosisatoina ”suomalaiselle” rahvaalle riitti papiston mielestä Katekismuksen ja joidenkin Raamatun osien madrasatyylinen ulkooppiminen, jonka karut seuraukset saivat 1800-luvun puolivälin tienoilla fiksuimmat fennomaanit (muiden muassa

Castrenin, Snellmanin ja Yrjö-Koskisen) epätoivon partaalle. Kirjallisuuden maallistumisesta ei ollut tietoaakaan, se tuntui sujuvan hitaammin kuin missään muualla Euroopassa, ja kun pyhistä teksteistä ilmestyi uusi suomennos, niin kirkon lukutaitoisiksi julistamat ja hyväksymät ihmiset hokivat ulkomuistista vanhaa käännöstä. Lukutaidon sekoittaminen ulkolukutaitoon saikin pian seuraajakseen uuden vedätyksen, jossa lukutaito irrotettiin kirjoitustaidosta vaikka oli selvää, että luku- ja kirjoitustaito kulkevat käsi kädessä ja muodostavat yhdessä sen mitä vieraalla kielellä tarkoitetaan sanalla literate.

Suomen osalta (Timo Myllyntaus: Luku- ja kirjoitustaito teollistuvassa Suomessa – tilastoharhako?; Historiallinen aikakauskirja 2/1991) luku- ja kirjoitustaitoisien väestön osuudet ovat historiallisesti sangen karuja ja saattavat lukijakansapropagandan sisäistäneistä tuntua vääriä ja noloita: 1820 5%, 1870 9%, 1880 15%, 1900 39%, 1920 66% ja 1940 90%, mikä käytännössä tarkoittaa sitä, että 1980-luvulla syntyneet ovat vasta viides sukupolvi, joka on oppinut kirjoittamaan. Lukutaito ei jakautunut sosiaalisesti tasan eikä liioin paikallisesti: maaseutu oli keskimäärin kaksi sukupolvea kaupunkeja jäljessä. Jätän tässä esityksessä avoimeksi sen kuinka pitkälle siteeraamani lukutaitoprosentit selittävät 1800-luvun lopun suomenkielisen teatterin suosiota ja 1900-luvun alun maalaisväestön poliittista konservatiivisuutta. Lisäksi täytyy muistaa, että nämäkin luvut mittaavat vain arkista ja nykyään funktionaaliseksi kutsuttua lukutaitoa, joka ei kerro meille vielä mitään siitä miten kaunokirjallisuutta luettiin tai minkälaisen kirjallisuuden kohdalla kovalla työllä hankittu lukutaito ei enää riittänyt.

Lukemisen laadullisen puolen hahmottamiseksi on käännettävä lukijatutkimuksen puoleen. Tuija Saresman tuoreesta artikkelista (2013, 242) on poimittavissa seuraavat suuntaa antavat koontitiedot 2000-luvun tutkimuksesta. Ne tarkentavat usein toisteltuja oletuksia ja tietoja realistisen lukutavan ja yhtenäiskulttuurin määrittämästä yleisöstä: ”[S]uomalaisnuoret ovat tekstitiedon hakijoina huippuluokkaa, mutta menestyvät heikommin luetun tulkintaa, kriittistä arviointia ja omaa argumentointia vaativissa tehtävissä.” Nuorille tuottaa hankaluutta ”ymmärtää tekstin sisällön, muodon tai vaikuttavuuden yhteyksiä ja toisaalta eritellä ja arvioida tekstin rakennetta, tyyliä ja argumentointitapoja.” Lisäksi 1990- ja 2000-luvun reseptiotutkimuksissa on havaittu, että ”suomalaislukijat eivät nosta esiin tekstien monitulkintaisuutta, vaan tulkitsevat tekstejä turvallisuushakuisesti aiempien tulkintojen tapaan, itsestä etäännyttäen ja helpoimmin tarjoutuvien vaihtoehtojen kautta.”

1980- ja 1990-luvun reseptiotutkimuksessa on havaittu, että lukijoiden luokkatausta, sosiaalinen asema tai sukupolvi ei juuri vaikuttanut kirjallisuuden vastaanottoon vaan ”eri ammattikuntien

jäsenet pitivät samalla perusteella samoista kirjailijoista eikä eroa työväestön ja ylempien toimihenkilöiden lukumaussa juurikaan ollut.” Sen sijaan ”suomalainen lukeminen näyttäytyi poikkeuksellisen sukupuolittuneena” – lähinnä siksi, että miehet lukivat lähinnä miesten kirjoittamia kirjoja toisin kuin naiset, joille kirjailijan sukupuoli merkitsi vähemmän ja jotka lukivat laajemmin erityyppistä kirjallisuutta. Lukutaidossa on kuitenkin suuria eroja: ”Lukijat eriytyvät tutkijoiden mukaan huippulukijoihin, kohtalaisen lukutaidon hallitseviin ja niihin, joiden lukutaito on heikko eikä riitä edes tietoyhteiskunnan arkeen.” Joka kolmas suomalainen jääkin tutkijoiden viisiportaisen lukutaitoasteikon kahdelle alimmalle tasolle. Ei ole vaikea kuvitella, että tälle ryhmälle kaunokirjallisuus ei ole kiinnostavaa saati tärkeää ajankulua tai että sen lukeminen on korkeintaan harvoin kohdalle osuva sosiaalinen velvollisuus.

Saresma ja hänen siteeraamansa tutkijat ehdottavia monia uskottavia ja yhdessä vaikuttavia syitä suomalaisen lukemisen realismiin tai realistisuuteen painottuville arvostuksille. Kimmo Jokinen nostaa esille arkipäiväisyyden ja todellisuuspohjaisuuden arvostamisen ja sen, että kirjallisuus on suomalaisille vakava asia eikä merkityksillä ja totuuksilla saa tai ole totuttu leikkimään (tässä suhteessa etäisyys vaikkapa ranskalaiseen tai italialaiseen kirjallisuuteen on melkoinen). Tähän voisi vielä lisätä, että kirjallisuus oli materiaalisen ja henkisen köyhyyden kanssa kamppaileville suomalaisille pitkään myös itseopiskelun ja sosiaalisen nousun väline eikä suinkaan itseisarvoisen vapauden ja leikin valtakunta ja kirjallisuus enemmän tiedon ja elämäkokemuksen kuin yksilöllisen mielikuvituksen välittämisen kanava. Tässä ei ole mitään hämmästeltyä saati naurettavaa tai sääliä, sillä kyseinen poikkeama tekee suomenkielisen kirjallisuuden ja lukemisen historiasta aiempaa kiinnostavampaa ja tarjoaa siten perustellun lähtökohdan yhä uusille vaihtoehdoille kirjallisuushistorioille.

Historiallisesti katsottuna suomalainen lukeminen oli vuosisatojen ajan uskonnollisesti ja käytännöllisesti suuntautunutta, mihin liittyi selkeä ulkoa oppimisen ja yhteisöllisen yksimielisyyden korostus ”oman” tulkinnan kustannuksella. Uskonnollinen ja käytännön tarpeita palveleva lukeminen eivät ole kadonneet mihinkään ja lienee mahdollista paikantaa sosiaalisia ja kulttuurisia ryhmiä, joissa tällainen lukeminen on vallitsevaa.

Myyntitilastojen ja lukijäänestysten perusteella Saresma toteaa myös, että yhtenäiskulttuurin jonkinasteisesta murenemisestä huolimatta ”realistinen lukutapa on maassamme jossakin määrin säilynyt, vaikka viihteellisyys näkyy lukijoiden mieltymyksissä, ja fantasia ja dekkari ovat yhä suosituimpia.” Toisaalta fantasia ja dekkari eivät välttämättä edusta suurta irtiottoa realismista. Matti Yrjänä Joensuun poliisityötä ”realistisesti” tai ”uskottavasti” kuvaavat rikosromaanit ovat

arvostetuimpia suomalaisia dekkareita ja vaikka useimmat fantasiakirjat perustuvat erilaisille lähtökohdille kuin realismi, ne käyttävät silti jokseenkin yhtä helppoja ja helposti tunnistettavia kirjallisia keinoja kuin realistinen fiktio. Saresma toteaaakin, että ”äkkinäistä murrosta ei lukemisen lähitulevaisuudessa näy, vaikka muutos on käynnissä.” Osin muutoksen hitaus johtuu myös kodin lukemiskulttuurien pitkästä vaikutuksesta ja kirjallisuuden kouluopetukseen edelleen sisältyvästä naiivin realistisesta lukutavasta. Toisaalta nuorten lukeminen on paremman kielitaidon ja tietoteknisten taitojen vuoksi laaja-alaisempaa kuin edeltävien sukupolvien ja nämä muutokset seurauksineen myös leviävät ja vakiintuvat aiempaa nopeammin netin ja sosiaalisen median mahdollistaman monimuotoisen yhteisöllisyyden välityksellä.

Monet edellä mainitut tutkimustulokset monipuolistavat ja tasapainottavat käsitystä Suomesta lukemisen luvattuna maana, jossa lukutaito on arvossaan ja kirjoja käännetään, julkaistaan, ostetaan, lainataan ja luetaan kansainvälisesti katsottuna sängen paljon. Kun laadullinen ja määrällinen näkökulma yhdistetään, niin kirjallinen stereonäky palautuu ja sen myötä kirjallisuuden historian kannalta olennaiset kysymykset tarkentuvat.

Jos ja kun suomalaisen lukemiskulttuurin heikkoudet liittyvät itsenäiseen tulkintaan, kriittiseen arviointiin, omaan argumentointiin, sisällön ja muodon yhteyksien ymmärtämiseen, rakenteen, tyylin ja argumentaation arviointiin, monitulkintaisuuden sivuuttamiseen, helpoimman tulkintatavan etsimiseen, tulkintojen turvallisuus- ja perinnehakuisuuteen, todellisuusilluusion tai -vastaavuuden etsintään ja merkityksillä leikkimisen torjumiseen, niin tilanne on vaativan, vähänkään kokeilevan ja korkeakirjallisen fiktion kannalta kaikkea muuta kuin hyvä, koska esteettisesti kehittynein 1900- ja 2000-lukujen proosafiktio edellyttää juuri sellaista lukemista, jossa suomalaiset eivät ole vahvoilla.

Tämä koskee myös tutkijoita, sillä toistuvasti epäonnistuneet yritykset määritellä suomalaista modernismia ja postmodernismia ja niissä käytetyt kriteerit, Anhavan torjuva suhtautuminen Joyceen, Niemen ja Karkaman teemat ja tendenssit erillistodellisuuksineen, Kirstinän intertekstuaalinen kierrätys, Lyytikäisen rajojen rikkominen ja Nevalan yksiselitteisen kokonaistulkinnan väistäminen, näyttävät kaikki kummunneen edellä mainituista lukemiskulttuurin heikkouksista.

Siksi voikin vain hieman kärjistäen voi kysyä, kuinka pitkälle nämä pitkäkestoisen ja yhtenäisen lukemiskulttuurin piirteet ja puutteet jo yksinään selittävät sekä huomattavan viiveen 1900-luvun kirjallisuudelle keskeisten kirjallisten virtausten välittymisessä ja juurtumisessa Suomeen että

niiden vesittymisen ja sisäisen kirjon kapeuden. Huomattavasti vaikeampaa on arvioida, kuinka pieni osa lukijakunnasta (eli ns. kriittinen massa) ei näistä puutteista ja suuntautumisista kärsi ja jolla sen vuoksi olisi muita paremmat edellytykset niin modernismin ja avantgarden klassikoiden kuin postmodernismin sekä ergodisen ja proseduraalisen kirjallisuuden vastaanottoon.

Tarkastelun kohde: kirjallisesti arvokkaat teokset (klassikot) vs. kirjallisuuden diversiteetti

Jos suomenkielisen proosan historiasta poimii kaksi romaania, joita nykyisin pidetään kiistattomina klassikkoina, niin valituksi tulisivat todennäköisesti Aleksis Kiven *Seitsemästä veljestä* (1870) ja Volter Kilven *Alastalon salissa* (1933). Silti kummallakin kului klassikon asemaan saavuttamiseen 50–60 vuotta Kiven ollessa kiistaton klassikko vasta 1920-luvulla ja Kilven 1990-luvun alkupuolella. Mielenkiintoista on sekin, että näitä klassikkoja sekä kieleltään että kompositioltaan huomattavasti yksinkertaisemmat, mutta niitä myöhemmin ilmestyneet teokset julistettiin klassikoiksi huomattavasti nopeammin ja aikaisemmin. Kiven tapauksessa kunnian saivat ensin realistit (varsinkin Juhani Aho) ja Kilven tapauksessa muutamat 1950-luvun modernistit ja ”bonsaimodernistit”, jotka eivät juuri taakseen vilkuilleet tai viittailleet.

Tästä voisi varovasti päätellä, että ajankohdan ”vaikeimmin” ymmärrettävien teosten kohdalla klassikoitumisen ja klassikoksi julistamisen turvaväli on syytä pitää yli puolessa vuosisadassa eli noin kahdessa sukupolvessa. Jos tämän suhteuttaa ikikuluun ajatukseen siitä, että kirjallisuushistoria on perusmuodoltaan ja pyrkimyksiltään arvokkaaksi ymmärrettyjen teosten muodostama kaanon tai kaanonin ja ”vastakaanonin” yhdistelmä, ja että jonkin teoksen tai kirjailijan maininta kirjallisuushistoriassa on kirjallisen arvon tai arvostuksen osoitus, niin voimme kysyä eikö kirjallisuushistorian kirjoittaminen 2010-luvulla kannattaisi päättää noin vuoteen 1960 eli jokseenkin Paavo Haavikon *Talvipalatsiin*? Tai käänteisesti: jos jatketaan kohti nykyaikaa, niin mihin pitäisi kiinnittää huomiota, koska aikalaisarvostuksista ei kuitenkaan saa tarvittavaa tukea historiatyöhön ja klassikkojahtiin?

Yksinkertainen ja kenties yksinkertaisin mahdollinen vastaus olisi kirjallisuuden monimuotoisuus eli diversiteetti. Jos emme vielä tiedä mikä tai edes minkälainen teos joskus tulevaisuudessa todetaan arvokkaaksi, niin eikö arvailujen ja suhdanneherkkien konsensusten sijaan kannattaisi ottaa selvää siitä kuinka monimuotoista kirjallisuus on ja on ollut? Kun tälle tielle lähtee, se vie helposti mukanaan ja johtaa kysymään kannattaisiko koko kirjallisuushistorian (eikä vain viimeksi kuluneiden 50–60 vuoden) fokus tai painopiste asettaa kirjallisuuden diversiteetin vaihtelujen ja niiden syiden selvittämiseen. Juuri tästä lähtökohdasta aukeavat ”vaihtoehtoisen

kirjallisuushistorian” suurimmat ja kiinnostavimmat näköalat ja vähiten kysytyt kysymykset.

Tavallisen kirjallisuushistorian kirjoittajan kannalta diversiteettiin keskittymisessä on se haittapuoli, että diversiteetin hahmottaminen edellyttää kykyä lukea ja analysoida vaikeiksi, hankaliksi ja kokeellisiksi oikein tai väärin perustein ymmärrettyjä teoksia. Tällaista kykyä on vaikea hankkia eikä se kaikilta onnistu eikä sitä missään tapauksessa voi odottaa kriitikoiden ja kotimaisen kirjallisuuden tutkijoilta, joiden ensikosketuksen jäljiltä diversiteetin kannalta olennaisen tärkeä teos on voinut kadota muita jälkiä jättämättä kuin hiekanjyvä osaksi tuulen jatkuvasti muovaamaa dyyniin. Kirjallisuuden diversiteettiä laajentaneen teoksen kirjailija on saattanut lopettaa uransa yhteen kaltoin kohdeltuun tai vaille asianmukaista huomiota jääneeseen kirjaan tai ryhtynyt kirjoittamaan valtavirtaisemmin eikä hänestä ole välttämättä jäänyt jälkiä edes kirjailijaseurojen jäsenluetteloihin. Vakavasti otettavalle diversiteetin tutkijalle ensimmäisen historiallisen vastaanottokerran todennäköinen epäonnistuminen luo hankalan ongelman: miten kerran väärinymmärretty ja saman tien ”hukattu” teos on mahdollista löytää?

Diversiteetti ei liioin ole kehittynyt tasaisesti, sillä sen historiaan kuuluvat yhtä hyvin laajenemiset kuin supistumiset, joiden nopeudet ja kestot vaihtelevat ja joiden taustalla vaikuttavat todennäköiset syyt viittaavat samanaikaisesti moneen eri suuntaan (kuten lukutaidon asteeseen ja luonteeseen, tallennus- ja viestintäteknologiaan, poliittisiin tarkoituksiin, sananvapauden asteeseen ja taloudellisiin reunaehtoihin pitkän keston sosiaali-, mentaali- ja kulttuurihistoriallisia tekijöitä unohtamatta). Huomattakoon vielä, että diversiteetti ei pidä sisällään vain ns. kokeellisen kirjallisuuden skaalaa vaan yhtä lailla genrekirjallisuuden kirjon muutoksia ja lajien ajoittaisia yhteensulautumia sekä sellaisten modernismiin ja realismiin liittyvien ongelmien ratkaisuyrityksiä, jotka ovat edelleen ajankohtaisia (tosin eri tavalla kuin syntykontekstissaan).

Näin ollen diversiteetin hahmottaminen on verrattomasti vaikeampaa ja vaativampaa puuhaa kuin kaanonien ja vastakaanonien rakentelu vaikka suomenkielisen kirjallisuuden lyhyt historia mahdollistaakin paikallisklassikoista puhumisen 1800-luvun kirjallisuuden yhteydessä ja tietyin varauksin myös 1900-luvun alkupuolen osalta. Vastakaanoneista on iloa ja hyötyä diversiteetin koostamisessa silloin kun niiden pohjatyö perustuu kunnolliseen asiantuntemukseen (kuten 2000-luvun kokeellista suomalaista runoutta käsittelevässä ja kokoavassa *Vastakaanon*-antologiassa), mutta yhtä usein ne aiheuttavat vain kummastusta ja myötähäpeää kuten on laita Maria-Liisa Nevalan toimittamassa *Sain roolin johon en mahdu* -teoksessa (1988), joka olisi voinut kumota tai vähintään horjuttaa kirjallisuushistorian patriarkaalisia asetuksia analysoimalla L. Onervan *Mirdjan* (1908), Sinikka Kallio-Visapään *Kolmen vuorokauden* (1948) ja Mariaana Jäntin *Amorfiaan*

(1986) moninaisia kaunokirjallisia ansioita, mutta ei ymmärtänyt, osannut tai uskaltanut niin tehdä. (*Mirdjan* avulla olisi voinut irtautua canthilaisesta yksiulotteisuudesta, *Kolmen vuorokauden* avulla kyseenalaistaa 1950-luvun ”modernismin” valta-aseman ja *Amorfiaan* avulla kaapata 1980-luvun postmodernismikeskustelun).

Lineaarisuus ja syklisyys ja realismin ja modernismin aallot

Vaihtoehtoisen kirjallisuushistorian tulisi luopua ainakin helpoimmista lineaarisista malleista, jossa yksi vallitseva suuntaus korvautuu toisella vallitsevalla suuntauksella. Tämä malli jättää helposti huomiotta suuntausten sisäisen muuntuvuuden ja niiden sisällön ja keinovalikoiman kehittymisen ja yleistymisen kenties monessakin eri aallossa tai ”sukupolvessa”. Vaihtoehtoisessa mallissa, joka ottaa tai edes yrittää ottaa huomioon sekä eteenpäin kulkevan lineaarisuuden että toistuvan syklisyyden, saadaan paremmin näkyviin kirjallisten suuntausten kulloinenkin yhteiselo ja sitä kautta myös niiden vuorovaikutus sekoittumisineen, vesittymisineen ja tutkimuksellisesti kiinnostavine rajoineen, rajatapauksineen ja hämärävyöhykkeineen. Tällaisella aaltomallilla voidaan havainnoida myös suuntausten sisäistä historiaa ja niiden vaiheittaista juurtumista suomalaiseen tai suomenkieliseen kirjallisuuteen mukaan lukien myös vähittäinen automatisoituminen ja ehtyminen.

Kun realismista, työläiskirjallisuudesta, modernismista, monista populaarikirjallisuuden lajeista ja epäilemättä myös postmodernismista löytyy useampia eri aaltoja, jotka ovat laajuudeltaan, vastaanotoltaan, painoarvoltaan, keinovalikoiltaan, sisällöltään ja jälkimaineeltaan hyvinkin erilaisia, päästään syvemmälle historiaan ja kysymään tarkempia ja mahdollisesti ikävämpiäkin kysymyksiä tapahtumien kulusta ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Esimerkiksi realismista voi hahmottaa 1880-luvun suomalaisista tunnetuista ensimmäisen sukupolven tunnetuista protorealisteista (Aho, Canth, Pakkala, Tawaststjerna) alkavan ja 2010-luvulle kulkevan jatkumon, jossa jo toinen sukupolvi eli esimerkiksi Elvira Willmanin ja Hilda Tihlän kaltaiset työläisnaisten asemaa luonnehtiviin yhteiskunnallisiin epäoikeudenmukaisuuksiin (köyhyydestä ja prostituutiosta vähäiseen itsemääräämisoikeuteen) kriittisen katseensa kiinnittävät prosaistit ja näytelmäkirjailijat eivät enää saaneetkaan osakseen samanlaista suopeutta kuin heidän suuri esikuvansa Minna Canth.

Realismin laajenemisen historiaa olisikin hyvä edes joskus katsoa myös sananvapauden verkkaisena laajenemisena täysiä ihmisoikeuksia vailla oleviin ryhmiin. Proosakirjallisuudessa realismin hypoteettisena saturaatiopisteenä olisi tilanne, jossa jokainen syrjitty ja vaiennuttu ryhmä voisi kertoa itselleen olennaisen tärkeitä tarinoita, olipa syrjinnän perusteena sukupuoli, seksuaalisuus,

etnisyys, uskonto, luokka, ikä tai sairaus. Näin Suomi 100 -juhlien omahyväisessä humussa voisi jo hieman kriittisempää Suomi 101 -henkeä ennakoiden kysyä, missä vaiheessa katastrofaalisen myöhään vapautettujen torpparien lisäksi myös loiset, mäkitupalaiset, irtolaiset, huutolaiset, kaupunkien köyhät, romanit, saamelaiset, pakolaiset, maahanmuuttajat, vammaiset, mielenterveysongelmaiset, laitoksiin sijoitetut ja monenlaiset vajaavaltaiset astuivat kirjallisuuteen muuna kuin stereotyyppisenä somisteena tai propagandan välikappaleena. Tai vain yhtä elämänaluetta esimerkkinä käyttäen: missä vaiheessa, jos koskaan, suomalaisissa fiktioissa ilmenevä seksuaalisuuden skaala alkoi likimainkaan vastata arkielämän seksuaalitapojen polymorfiaa?

Aivan samoin suomenkielisen proosamodernismin (ml. anhavalainen bonsaimodernismi) vaiheissa erottuu vähintään neljä toisen maailmansodan ja Volter Kilven *Alastalon salissa* -romaanin jälkeistä sukupolvea tai aaltoa. Ensimmäisen aallon aloittaja ja malliesimerkki on syyttä unohdettu Sinikka Kallio-Visapään toinen romaani *Kolme vuorokautta* (1948, toinen painos 2016); toinen aalto muodostuu anhavalaisittain väärinymmärretystä eli Münchhausen-metodilla kanonisoidusta otavalaisesta bonsaimodernismista, johon kuin vahingossa sisältyy myös ihan oikeatakin modernismia – tämä on useimmille nykylukijoille tuttua Meri-Hyry-Haavikko-Vartio-linjan kirjallisuutta; kolmas aalto ilmaantuu 1960-luvulla ja on verrattomasti modernistisempää, ”vaikeampaa” ja kokeellisempää proosaa kuin kahden aikaisemman aallon aikaansaannokset ja siksikin nopeasti sivuutettua (ja myös siksi, että se 1960-luvun tärkeimpien proosasuomennosten ohella kyseenalaisti anhavalaisen modernismibluffin perusteet). Tämän aallon teoksista monet olivat joko Gummeruksen tai Kirjayhtymän kustantamia; kirjailijoista ja teoksista voi mainita vaikkapa Markku Lahtelan romaanin *Se* (1966), Kari Aronpuron kollaasiromaanin *Aperitiff – avoin kaupunki* (1965) sekä modernismin ja myöhäismodernismin rajoille sijoittuvan Iikka Vuotilan romaanin *Kuin lähtö* (1966, toinen painos 2016). Neljäs ja viimeisin aalto on pitkä ja tylsänpuoleinen, koska sen aikana suomalaiseen ja suomenkieliseen modernismiin hyväksytyt rajoitettu keinovalikoima arkipäiväistyy, automatisoituu ja manerisoituu, mitä voisi ehkä kuvata uudissanalla ikeamodernismi, sillä niin mallin mukaan kokoon kasatuilta monien tämän aallon teosten design vaikuttaa.

Lopuksi: suomenkielisen kirjallisuuden esihistoria ja digitoidut arkistot

Digitaalisella teknologialla ja digitoiduilla aineistoilla olisi paljon annettavaa vaihtoehtoiselle kirjallisuushistorialle. Otan vain kaksi esimerkkiä. Suomenkielisen (ja suomalaisen) novellikirjallisuuden alku on luettavissa 1800-luvun sanomalehdistä, joiden suosittua aineistoa ne

olivat 1880-luvulle asti. Suurinta osaa niitä ei koskaan julkaistu kirjoiksi painettuina kokoelmina, mutta nämä unohdetut novellit ja jatkokertomukset olivat juuri sitä fiktiokirjallisuutta, jota luettiin ja otettiin haltuun yksin ja yhdessä. Erittäin todennäköisesti tätä materiaalia luettiin huomattavasti enemmän kuin suhteellisen harvoja (ja kalliita) novelli- ja kertomuskokoelmia. Myöhemmin tilanne kääntyi kirjaksi painetun kirjallisuuden eduksi, mutta novellikirjallisuuden ensimmäiset vuosikymmenet ovat edelleen hämärän peitossa eikä meillä sen vuoksi ole luotettavaa tietoa kerronnan konventioiden ja fiktiokirjallisuuden lajikirjon kehittymisen alkuvaiheista. Näin on muun muassa siksi, että vaikka 1800-luvun sanomalehdet (ja aikakauslehdet ja pienpainatteet) on pääosiltaan digitoitu ja verkossa kenen tahansa vapaasti saatavilla, aineiston nykyisellä hakusysteemillä on mahdoton tehdä edes osuvia kirjailija-, nimimerkki-, laji- ja lajityyppikohtaisia hakuja. Surkuhupaisaa tämä on ennen kaikkea siksi, että kansallisen kulttuuriperinnön tallentaminen on ollut ministeriötason kulttuuribyrokraattien keppihevonen viimeistään 1990-luvun puolivälistä alkaen, mutta silläkin saralla on onnistuttu lyhyessä ajassa jäämään parhaista kansainvälisistä käytännöistä niin paljon jälkeen, että kliseisen ja eufemistisen digiloikan sijaan tarvittaisiin vähintään digikolmiloikkaa, jotta aineistot muuttuisivat fiksummin käytettäviksi.

Sitä odotellessa toinen ja täydentävä esimerkki, joka perustuu oletukseen, että em. aineistot joskus tulevaisuudessa muuttuvat tutkimuksen kannalta käyttökelpoisiksi. Silloin olisi viimeinkin mahdollista yhdistää kaikki tekijänoikeusvapaa 1800-luvun (ja toivottavasti myöhempikin) lehtiin ja kirjoihin painettu kirjallisuus yhdeksi valtavaksi aineistoksi, josta saisi louhittua esiin muun muassa huomiotta jääneitä tekstienvälisyyksiä ja tekstin sisäisiä painotuksia sekä lajityypin, tyylin ja sanaston muutoksia ja sekoituksia – ja siten luotua kokonaiskuvan 1800-luvun kirjallisuudesta ja varsinkin ajalta ennen 1880-luvun realistien läpimurtoa, jota voi hyvinkin kutsua suomenkielisen kirjallisuuden esihistoriaksi *Kalevalasta* ja *Seitsemästä veljeksestä* huolimatta. Tässä asiayhteydessä vaihtoehtoinen kirjallisuushistoria tarkoittaisi siis sitä, että saataisiin selville ja tieteellisesti ja tilastollisesti todennettua paljon sellaista kirjallisuushistoriallisesti merkitsevää faktaa, jonka saavuttamiseen aikaisemmilla tutkija- ja historioitsijasukupolvilla ei ollut mahdollisuutta (jos ei ehkä haluakaan).

Aivan lopuksi: katkeilevien perinteiden paluu

Näyttää siltä, että 2000-luvulta katsottaessa 1900-luvun keskeiset suuntaukset, modernismi, avantgarde ja postmodernismi alkavat sulautua (tai ainakin pehmetä rajalinjoiltaan) hieman samantapaiseksi, joskin huomattavasti monisyisemmäksi, jatkumoksi kuin 1800-luvun realismi ja naturalismi, joiden välinen rajanveto kävi ajan mittaan yhä vaikeammaksi. Samanaikaisesti näitä

suuntauksia ja jatkumoina huomattavasti vanhemmat vuosisataiset tai -tuhantiset perinteet (kuten proseduraalisuus ja ergodisuus) tekevät ties kuinka monetta paluutaan kirjallisen kentän marginaaleista. Romaanikirjallisuuden eurokeskeinen historiakaan ei ole entisensä muun muassa Steven Mooren kaksiosaisen ja likiglobaalien teoksen *The Novel* (2009, 2013) jäljiltä. Teos käy läpi romaanilajin historian muun muassa egyptiläisessä, mesopotamialaisessa, hepreankielisessä, kreikkalaisessa, roomalaisessa, irlantilaisessa, islantilaisessa, bysanttilaisessa, juutalaisessa, italialaisessa, englantilaisessa, ranskalaisessa, espanjalaisessa, mesoamerikkalaisessa, intialaisessa, tiibetiläisessä, persialaisessa, arabiankielisessä, kiinalaisessa, japanilaisessa, saksalaisessa ja amerikkalaisessa kirjallisuudessa alkuhämäristä alkaen ja noin vuoteen 1800 asti. Vaihtoehtoisen kirjallisuushistorian kannalta kaikki tämä tietää hyvää ja toimeen on jo osin tartuttukin – Juri Joensuun väitöskirjaan *Menetelmät, kokeet, koneet* (2012) sisältyy myös suomalaisen proseduraalisen kirjallisuuden katkeileva ja epäjatkua historia.

Kaikki vaihtoehtoiset tarinat eivät tietenkään voi kattaa yhtä pitkiä ajanjaksoja kuin yleishistoriat. Tämä voi johtua paitsi katkoksista ja epäjatkuvuuksista myös siitä, että jokin tietty kirjallisuuden osa-alue ja orientaatio kehittyi varsin myöhään. Suomalaisessa ja etenkin suomenkielisessä kirjallisuudessa esimerkiksi uskottava kokeellisen kirjallisuuden historia kattaisi vain noin viimeiset 50 vuotta 1960-luvun puolivälin paikkeilta eteenpäin – hyvällä tahdolla siihen voisi sisältyä yksi tai kaksi varhaisempaa teosta. Tällainen historia ei ehkä enää vaikuttaisi historialta vaan jonkinlaiselta nykykirjallisuuden arkeologialta. Silti kokeellisen, käsitteellisen, proseduraalisen ja ergodisen suomenkielisen kirjallisuuden historia painottuisi väistämättä pariin viime vuosikymmeneen eikä suinkaan sattumalta, koska kirjallisuuden nykyisen tai viimeaikaisen nousukauden taustalla on paitsi kirjailijan akateemisen koulutustason nousun kaltaisia sosiaalisia tekijöitä myös nopeita teknologisia muutoksia.

Toisin kuin vielä 20 vuotta saattoi uskoa, internetin nopea muuttuminen liki joka kodin metamediaksi ei suinkaan johtanut digitaalisen ja ergodisen kokeellisen kirjallisuuden nopeaan yleistymiseen. Sen sijaan netti tarjosi kirjailijoille helpon ja nopean pääsyn monenlaisten perinteiden, arkistojen ja materiaalien äärelle ja mahdollisuuden verkostoitua ja osallistua käynnissä oleviin kansainvälisiin keskusteluihin. Digitaalinen teknologia muutti myös kustantamisen logiikkaa kun tarvepainatus alkoi kasvattaa kirjallisuuden diversiteettiä tappiota tuottamatta malliesimerkkinä Leevi Lehdon vuosikymmen sitten käynnistämä *ntamo*. Yhtä ilmeistä on myös kirjallisuuskeskusteluiden, kirjallisuuskritiikin ja kirjallisuuden markkinoinnin someutumisen ja halpahintaistuminen.

Kirjallisuudentutkijan ja kirjallisuushistorioitsijan kannalta tilanne, jossa suomalaiset, eurooppalaiset ja globaalit perinteet kiihtyvästi kietoutuvat ja sulautuvat toisiinsa yhä uusiksi yhdistelmiksi, on mitä mielenkiintoisin, koska vaihtoehtoisten kirjallisuushistorioiden aika on vasta alussa. Tähän lienee hyvä lopettaa.

Kysymyksiä?

Kirjallisuutta (vaihtoehtoisen kirjallisuushistorian tarpeisiin)

Aarseth, Espen 1997. *Cybertext. Perspectives on ergodic literature*. Baltimore: Johns Hopkins University Press

Ekholm, Kaj (toim.) 1996. *Kielletyt kirjat*. Helsinki: Eduskunnan kirjasto

Eskelinen, Markku 2012. *Cybertext Poetics. The Critical Landscape of New Media Literary Theory*. New York: Continuum

Eskelinen, Markku 2016. *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa*. Helsinki: Siltala

Greene, Roland et al. (toim.) 2012. *The Princeton Encyclopedia of Poetry & Poetics*. Fourth Edition. Princeton: Princeton University Press

Helle, Anna 2009. *Jäljet sanoissa. Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen tulo Suomeen 1980-luvulla*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, Taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

Hollier, Denis (toim.) 2001. *A New History of French Literature*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press

Häggman, Kai 2008. *Paras tawara maailmassa. Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Otava

Joensuu, Juri, Marko Niemi ja Harry Salmenniemi (toim.) 2011. *Vastakaanon. Suomalainen kokeellinen runous*. Poesia: Helsinki

Joensuu, Juri 2012. *Menetelmät, kokeet, koneet. Proseduraalisuus poetiikassa, kirjallisuushistoriassa ja suomalaisessa kokeellisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Poesia

Koponen, Jari ja Vesa Sisättö (toim.) 2011. *Aivopeili: autonomian ajan tieteiskirjallisuutta*. Helsinki: Avain

Lehto, Leevi 2017. ”Suloinen kuulla kuitenkin tuo oisi.” *Suomenkielisen maailmankirjallisuuden mahdollisuudesta ja vähän muustakin. Esseitä 2010–2017*. Helsinki: ntaamo

Maironiemi, Eino 1992. ”Modernismin esteet. Kirjallisuuspolitiikka suomalaisen romaanin kehittymisen jarruna.” Teoksessa *Vaihtuva muoto*. Toimittaneet Risto Turunen, Liisa Saariluoma ja

Dietrich Assman. Helsinki: SKS

Mathews, Harry ja Alistair Brotchie (toim.) 1998. *Oulipo Compendium*. London: Atlas Press

Moore, Steven 2009. *The Novel, an alternative history. From beginnings to 1600*. New York: Continuum

Moore, Steven 2013. *The Novel, an alternative history. 1600–1800*. New York: Bloomsbury

Moretti, Franco (toim.) 2006. *The Novel I-II*. Princeton: Princeton University Press

Moretti, Franco 2007. *Graphs, Maps and Trees. Abstract Models for Literary History*. London: Verso

Myllyntaus, Timo 1991. ”Luku- ja kirjoitustaito teollistuvassa Suomessa – tilastoharhako?”.

Historiallinen aikakauskirja 2/1991

Mäkinen, Ilkka 1997. *Nödvändighet af LainaKirjasto. Modernin lukuhulun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Helsinki: SKS

Riikonen, Hannu et al. 2007. *Suomennoskirjallisuuden historia 1-2*. Helsinki: SKS

Saresma, Tuija 2013. ”Suomalaisen lukemisen kulttuurit.” Teoksessa *Suomen Nykykirjallisuus 2*.

Toimittaneet Mika Hallila et al. Helsinki: SKS